

**COMPLEX AUDIOTEXT AS A MEANS OF THE ACTIVIZATION OF THE STUDENTS`
FOREIGN COMMUNICATIVE-COGNITIVE ACTIVITY**

The article is devoted to characterizing the complex audiotext as a means of activating learners' foreign-language communicative-cognitive activity. The structure of the complex audiotext and its didactic advantages have been described.

Key words: teaching foreign language listening, complex audiotext, activating communicative-cognitive activity.

УДК 373.5.016:811.161.2

Кулик О.Д.

**ПРОБЛЕМА МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ
В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ СЛОВОТВІРНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК**

У статті розглянуто окремі аспекти проблеми мовленнєвого розвитку школярів у процесі вивчення словотвірної системи української мови, доведено необхідність розробки ґрунтовної, продуманої методики формування словотвірних умінь і навичок учнів 5-9 класів.

Ключові слова: мовленнєвий розвиток, словотвірна система, мовленнєві помилки на рівні слова, процес словотворення.

Постановка проблеми. Пошуки шляхів і методів удосконалення процесу навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах є актуальною проблемою. Адже рідна мова – це не тільки найважливіший засіб комунікації, а й засіб пізнання, накопичення й оформлення знань, збереження й розвитку національної культури, соціалізації особистості, основний виразник самобутньої національної психології. На сучасному етапі розвитку освіти навчання української мови має бути спрямоване на вдосконалення мовних навичок учнів на новому, більш високому рівні, що відповідає суспільним потребам, на розвиток мовлення, усвідомлення стилісового розмаїття літературної мови.

Успішне формування та вдосконалення мовленнєвих умінь можливе за умови систематичної й цілеспрямованої роботи над формуванням особистості, яка володіє значним обсягом активного словника, розвиненим граматичним ладом, умінням користуватися синонімічними засобами, здатністю вибирати мовний засіб, що відповідає меті, умовам і змісту спілкування, надавати висловлюванню відповідного стилістичного забарвлення, усвідомлено добирати образні засоби, уникати помилок в усному й писемному мовленні. Ця робота має бути послідовною, базуватися на вивченні в єдності системи мовних одиниць і правил їх функціонування, процесі реалізації мовних одиниць у мовленнєвих актах, а також активізації внутрішніх резервів учнів: їхнього мислення та вже здобутих знань.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема мовленнєвого розвитку школярів не є новою. Її неодноразово досліджували класики наукової думки й продовжують досліджувати сучасні науковці, зокрема:

- психологічні основи зв'язного мовлення (Б. Баєв, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Лурія, С. Рубінштейн, І. Синиця та ін.);
- психолінгвістичний компонент мовленнєвого розвитку особистості (М. Жинкін, І. Зимняя, О. Леонт'єв, О. Соколов та ін.);
- педагогічні основи формування вмінь і навичок зв'язного мовлення (Ф. Буслаєв, І. Срезневський, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.);
- лінгвістичні основи розвитку мовлення учнів (М. Кочерган, Т. Ладиженська, О. Леута, Л. Мацько, М. Плющ, В. Русанівський, Л. Щерба та ін.);
- підвищення мовленнєвої культури учнів (І. Білодід, Р. Будагов, В. Ващенко, В. Виноградов, А. Коваль, Л. Паламар, Є. Чак та ін.);

- розвиток мовлення в різні періоди становлення особистості (дошкільний період – О. Гвоздєв, Д. Ельконін, Є. Тихєєва та ін.; молодший шкільний вік – М. Вашуленко, С. Дорошенко, М. Львів та ін.; середній шкільний вік – О. Біляєв, Н. Голуб, С. Караман, М. Пентиліук, М. Рождественський, О. Текучов, Г. Шелехова та ін.);
- вирішення комунікативних завдань у процесі оволодіння мовним матеріалом (Т. Ладиженська, В. Мельничайко, І. Синиця, Л. Скуратівський, М. Стельмахович та ін.).

Методиці вдосконалення мовленнєвого розвитку учнів присвячено ряд дисертаційних досліджень, що в різні роки здійснено на матеріалі російської та української мов. Лінгводидактичний аспект проблеми розвитку мовлення учнів основної школи в різних аспектах аналізували Л. Шевцова, О. Милостива, Р. Мельникова, О. Мартинчук, О. Лобанчук, Р. Дружненко, Н. Мордовцева та ін.

Водночас такий важливий аспект, як мовленнєвий розвиток учнів 5-9 класів у процесі вивчення словотвірної системи української мови, залишався досі поза увагою дослідників.

Мета статті – обґрунтувати необхідність проведення науково-дослідної роботи, спрямованої на вивчення словотвірних умінь учнів основної школи.

Розділ “Словотвір” є складним для сприймання й усвідомлення його учнями.

Словотвір – розділ мовознавства, що вивчає словотворчу підсистему мови, механізм творення слів на базі наявної в мові системи морфем і способів їх поєднання.

Словотворча підсистема має тісні зв'язки з іншими підсистемами мови. Зв'язок з лексикуою полягає в тому, що основна одиниця морфологічного рівня – морфема – використовується для творення одиниць лексико-семантичного рівня – слів (лексем). Зв'язок з морфологією полягає в тому, що словозміна й формотворення, частиномовний статус слів досягається за допомогою стандартних афіксів. Не можна не помітити зв'язку між словотвором і синтаксисом: такі синтаксичні процеси, як скорочення, опущення й поєднання ведуть до словотворення. Деякі мовознавці (зокрема, Ф. Буслаєв і О. Потебня) схильні вважати, що саме синтаксис слугує базою словотворення.

Теза про те, що сучасний процес навчання української мови вимагає створення умов, які забезпечують мовленнєвий розвиток учнів, є ключовою в нашій науковій розвідці і дає можливість підкреслити, що вивчення словотвірної системи української мови учнями основної школи повинно здійснюватися на основі відповідного мовленнєвого досвіду.

Досліджуючи процес усвідомлення учнями словотвірної системи мови, науковці виділяють мовленнєві помилки на рівні слова, словосполучення, речення, тексту [1]. Наведемо приклади помилок на рівні слова, яких припускаються учні основної школи в усному й писемному мовленні:

1) орфографічні – порушення загальноприйнятих правил передачі слів і їх форм на письмі;

2) словотвірні (порушення словотвірних норм сучасної української літературної мови):

– неправильний прямиий словотвір (*попіл* – *попілу* зам. *попелу*; *роздумливий* зам. *задумливий*);

– неправильний зворотний словотвір (*кучер* (від *кучері*);

– замінний словотвір, що виявляється в заміні певної морфемі (*поважити* зам. *зважити*);

– створення неіснуючої похідної одиниці, яку не можна розглядати як оказіональну (*рецензист* зам. *рецензент*);

3) граматичні (неправильне формотворення різних частин мови):

– іменників: а) утворення форми З. в. іменника-неістоти як іменника-істоти (*бачу автомобіля* зам. *автомобіль*); б) утворення форми З. в. іменника-істоти як іменника-неістоти (*побачив два ведмеді* зам. *двох ведмедів*); в) зміна роду в процесі утворення відмінкових форм (*крихітна какаду* зам. *крихітний*, *гостинний Батумі* зам. *гостинне*); г) утворення

однини іменників, що вживаються тільки в множині, і навпаки (*литавр* (від *литаври*), *вугіль* (від *вугілля*)).

– прикметників: а) неправильний вибір повної й короткої форм (*чоловік був дуже повен* зам. *повний*); б) неправильне утворення форм ступенів порівняння (*самий найкрасивіший, більш виразніше*); в) неправильний вибір прикметників, пов'язаних зі збірними іменниками (*осінні листя* зам. *осіннє*);

– дієслів (*коріння проросли* зам. *проросло*; *наказ підписано директором* зам. *підписав директор*);

– дієприслівників і дієприкметників (*їхавши автобусом; заходив швидко синіючий вечір*);

– займенників (*другий раз* зам. *іншого разу*; *Я впевнений, що доля випускників у своїх руках* зам. *у їхніх руках*) тощо;

4) лексичні (порушення лексичних норм, тобто норм слововживання й лексико-семантичної сполучуваності слів на рівні семантики словосполучення, рідше – речення):

– уживання слова в невластивому йому значенні (*всі стіни були покриті інєєм* зам. *вкриті*; *він був розкішний* (зам. *жив у розкоші*);

– порушення лексико-семантичної сполучуваності слова (*небо стояло світле* (*стояти* у зн. *мати місце* може тільки погода, спека);

– приписування переносного значення слову (*стиль каже сам за себе* зам. *говорить*);

– не розрізнення відтінків значень синонімів (*у першій частині Остап Вишня застосовує засоби сатири* зам. *використовує*);

– змішування значень паронімів (*його брови дивовижно піднялися* зам. *здивовано*).

Уже кількісний перелік мовленнєвих помилок (далеко неповний, на жаль!) справляє невтішне враження. Причиною є те, що школярі не усвідомлюють значення слова й семантику морфем.

Оперуючи морфемами, учні часто не звертають уваги на їхнє наповнення, не враховують властивості значущих частин під час поділу слова на склади та в процесі з'ясування граматичних ознак слова. Так виникають помилки, які спотворюють не тільки морфемний склад слова, але й семантичну його суть.

Від якості роботи над процесом словотворення залежить мовленнєвий розвиток школярів. Тому, основна мета роботи в процесі вивчення словотвору полягає не тільки в тому, щоб сформувати вміння морфемного й словотвірного розбору слова, але й у розвитку здатності більш високого рівня: уміння орієнтуватися в структурі слова, миттєво розпізнаючи ті морфемні, які визначають хід і результат мовного аналізу, спрямованого на вирішення конкретного завдання.

Досить важливо знайти ефективні прийоми, за допомогою яких (на основному етапі вивчення української мови) можна активізувати морфемний канал сприйняття слова, тобто підняти морфемну структуру слова на рівень актуального її усвідомлення учнями. Це припускає, в першу чергу, наявність розвинутої здатності розрізняти у словоформі різні типи мовних значень, що виражаються морфемами.

Оволодіння засобами словотвору української мови сприяє збагаченню словникового запасу учнів, полегшує розуміння невивчених похідних слів на основі знайомих кореневих і афіксальних морфем.

Вивчення словотвірної системи спрямовується й на те, щоб школярі усвідомили різницю між словозміною і словотворенням, навчилися розрізняти морфологічні й неморфологічні способи творення слів, поглибили знання про зв'язок словотворення з лексикою і морфологією. Необхідно досягати розуміння учнями того, що в результаті словотворення з'являється слово з новим лексичним значенням, що кожне нове слово оформляється як та чи інша частина мови, що в системі кожної частини мови є свої особливості словотворення.

Визначаючи за формою слова його граматичну функцію, учні краще орієнтуються в ситуації спілкування, розвивають мовне чуття. Знання структури лексичних одиниць,

основних словотворчих моделей і семантики морфем формує навички вживання похідних лексем різної складності в самостійних висловлюваннях. Усе це істотно збагачує філологічний досвід учнів, розширює їхні мовні можливості, сприяє мовленнєвому розвитку.

Проведений аналіз наукової літератури дав можливість з'ясувати специфіку системи словотворення української мови, виділити особливості її засвоєння учнями основної школи.

У контексті вищезазначеного, першорядного значення у вивченні словотвору набуває комплексна презентація словотвірного мовного матеріалу, яка охоплює лексичний, словотвірний, морфологічний і відповідно синтаксичний рівні.

Відтак, недостатнє теоретико-практичне опрацювання аналізованої нами проблеми, невідповідність мовлення випускників загальноосвітньої школи нормам літературної мови, відсутність спеціальних досліджень, недостатня дієвість традиційних методик щодо розвитку мовлення школярів переконують у необхідності звернути належну увагу на мовленнєвий розвиток учнів основної школи в процесі вивчення словотвірної системи української мови.

Перспективи подальших пошуків у напрямку дослідження полягають у проведенні науково-дослідної роботи з метою створення експериментальної методики розвитку мовлення учнів основної школи засобами словотвору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бутакова Л.О. Опыт классификации ошибок, свойственной письменной речи / Л. Бутакова // Вестник Омского университета. – 1998. – Вып. 2. – С. 72–75.
2. Єрмоленко С. Культура мови і мовні ідеали суспільства / С. Єрмоленко // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії: зб. наук. праць. – 2010. – Вип. 18. – С. 90–94.
3. Пентилюк М.І. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: підручник / [М.І. Пентилюк, С.О. Караман, О.М. Горошкіна та ін.]; за ред. М.І. Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2005. – 400 с.
4. Пентилюк М. Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови / М. Пентилюк, О. Горошкіна, А. Нікітіна // Українська мова і література в школі. – 2006. – №1. – С. 15–20.

Кулик Е.Д.

ПРОБЛЕМА РЕЧЕВОГО РАЗВИТИЯ УЧАЩИХСЯ ОСНОВНОЙ ШКОЛЫ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УМЕНИЙ И НАВЫКОВ

В статье рассмотрены отдельные аспекты проблемы речевого развития школьников в процессе изучения словообразовательной системы украинского языка, доказана необходимость разработки основательной, продуманной методики формирования словообразовательных умений и навыков учащихся 5-9 классов.

Ключевые слова: речевое развитие, словообразовательная система, речевые ошибки на уровне слова, процесс словообразования.

Kulyk O.D.

THE PROBLEM OF SPEECH DEVELOPMENT OF SECONDARY SCHOOL PUPILS IN THE PROCESS OF FORMATION OF WORD-BUILDING SKILLS AND PROFICIENCIES.

The article considers specific aspects of the problem of speech development of pupils in the process of learning the word-building system of Ukrainian. It proves the necessity to elaborate a profound and well-planned methodology of forming word-building skills and proficiencies in pupils of 5th – 9th forms.

Key words: speech development, word-building system, speech mistakes at word level, process of word-building.